

Takács Miklós

VEREMHÁZ-REKONSTRUKCIÓK AZ UTÓBBI KÉT ÉVTIZED ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSRÉGÉSZETÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL SABJÁN TIBOR SZARVASGEDEI HÁZREKONSTRUKCIÓJÁNAK A TANULSÁGAIRA

Bevezetés

SABJÁN Tibor tudományos elemzőmunkásságának csak egy kisebb része kapcsolódott a középkori településrégészethez. Ez irányú érdeklődése gyújtópontjában a középkori lakóházak, illetve egyéb épületek régészetiileg dokumentálható maradványainak a rekonstrukciója,¹ valamint a házakban felépített tűzhelyek és különösképpen a kályhák újjáalkotása² állt. Az alábbiakban az Árpád-kori veremházak és egyéb épületek rekonstrukciója során levont következtetéseit, az e következtetésekből kialakított nézetrendszerét tekintjük át. E nézetrendszer egyes elemeit oly módon igyekszünk számba venni, hogy az „új” elemekre koncentrálunk. Az új szót e szövegösszefüggésben annak okán kellett idézőjelek közé tenni, mert SABJÁN Tibor igazából nem újított, csak pontosabb magyarázatokat fogalmazott meg, még akkor is, ha az egyes leletek értelmezése során a szakirodalomban korábban nem olvasható megoldásokat fogalmazott meg. Áttekintésünket a hiánypótlás szándékával fogalmazzuk meg. Annak szemléltetésére, mit írt volna SABJÁN Tibor a saját veremház-terveit és azok felépítését részletesen ismertető tanulmányában, ha erre még marad ideje...³

SABJÁN Tibor veremház-rekonstrukciós munkásságának legfontosabb része a szarvasgedei Biohistoria Telep területén felépített veremház tervezése és kivitelezése volt.⁴ E munka során egy olyan házrekonstrukciós eljárásrendet alakított ki, amelynek részeként nemcsak a kivitelező munka egyes lépéseit fektette le, hanem elméleti jellegű alapelveket is megfogalmazott.⁵ Az alább ismertetendő gondolatok miatt érdemes itt a bevezetésben vázolni a szarvasgedei veremház-rekonstrukció létre-

jöttének körülményeit. A rekonstrukció elkészítése egy négytagú kutatócsoport munkája volt, amelyben SABJÁN Tiboron kívül két régész és egy archeobotanikus vett részt: BENCZE Zoltán, GYULAI Ferenc és a tanulmány írója, TAKÁCS Miklós. A kutatócsoport vezetője SABJÁN Tibor volt, bár e címet nem osztottuk ki egymás között. Azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy egy valós nagyságú veremházat építsünk újra, lehetőleg az adott korban is használt anyagokból, hagyományos, azaz a népi építészetben is ismert megoldások alkalmazásával. Az anyagok tekintetében sajnos kompromisszumokat kellett kötnünk, mert például a tetőszerkezethez felhasználható, jobb minőségű fák, így az általunk tervbe vett fiatal tölgyek kivágását az erdészeti törvények tiltották. Sokkal sikeresebbek voltunk a hagyományos építészeti technikák alkalmazásánál, mert itt SABJÁN Tibor szakértelme óriási előnyt jelentett. Ezt az előnyt igyekeztünk kiegészíteni azzal, hogy a Budapesti Történeti Múzeum nyugdíjas korú ásatási segéd munkásaiból egy olyan csapatot is alkalmaztunk, amelynek tagjai lakóhelyükön, az Oroszlány környéki falvakban még maguk is építettek melléképületeket hagyományos eljárásokkal, kalákában. A rekonstrukcióként megépítendő veremház esetében nemcsak a valós méretekhez ragaszkodtunk, hanem ahhoz is, hogy ne egy általunk újraálmodott, Árpád-kori „átlagház”, hanem egy valós, tehát ásatáson feltárt házmaradványon alapuló épület jöjjön létre.⁶ Egy olyan veremház maradványra esett a választásunk, amelyet – az általaj megfelelő színe és szilárdsága miatt – igen jól meg lehetett figyelni, részleteiben is. Sőt, ahhoz is ragaszkodtunk, hogy e régészeti objektum feltárásában a csoport tagjai is részt vegyenek, vagy legalább mindannyian lássuk a feltárt telepjelenséget. Így esett választásunk a Budapest–Rákospalota-

1 A veremházak rekonstrukciójáról kialakított nézetrendszere közlései: SABJÁN Tibor 1999. 131-176.; SABJÁN Tibor 2002. 320-332. A késő középkori, földfelszíni lakóházak rekonstrukciójáról kialakított nézetrendszeréről lásd: SABJÁN Tibor 2001b. 391-420.

2 E témában írott egyik, nagy hatású összefoglalása: SABJÁN Tibor 2001a. 281-330.

3 SABJÁN Tibor az ezredfordulón a szarvasgedei ház építési munkái során szerzett tapasztalatait összegezte előbb magyarul, majd – némiképp rövidítve – angolul is: SABJÁN Tibor 1999. 131-176.; SABJÁN Tibor 2002. 320-332. A későbbi tervezések során szerzett tapasztalatok ismeretét már csak egy posztumusz megjelentetett tanulmányban tudta áttekinteni: SABJÁN Tibor 2010. 929-933.

4 BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós 1999.

5 SABJÁN Tibor 1999. 131-176.

6 E ponton mintegy szakítva azon, MÉRI István által, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállítása számára megépített makett kidolgozása során lefektetett elvvel (MÉRI István 1969/1970. 69-84.), hogy a legjellemzőbbnek tartott részleteket érdemes egyetlen objektumon (veremházon, külső kemencén stb.) bemutatni, mintegy „átlagházat”, „átlagkemencét” létrehozva.

Újmajor-i mentőásatás 1997-ben kibontott, 363-as objektumára.⁷ Ezen objektum egy négyzet alaprajzú, középoszlopos veremházat jelentett. Tetőszerkezetét, az Árpád-kori veremházak többségére jellemző kétoszlopos megoldással ellentétben, három ágasfára fektetett szelemen hordozta. A házat agyagból épített kemencével fűtötték. Bejárata a kemencével átellenes fal közép-vonalában nyílt.

A rekonstrukciós munka két részre oszlott. 1998 tavaszán–nyarán SABJÁN Tibor megtervezte az épületet, amelynek részleteit több közös megbeszélésen meg is vitattunk, majd pedig az adott év őszén maga a ház is megépült. Az építés egy hónapot vett igénybe, az előkészítő munkákkal együtt. Öt meghatározó pont volt SABJÁN Tibor veremház-rekonstrukciós munkásságában, mondhatni SABJÁN Tibor öt „újítást” fogalmazott meg az Árpád-kori veremházak újjáépítésének a végig-gondolása, illetve a szarvasgedei veremház kivitelezése során. Az újítás szót – ismételjünk meg a nagyobb nyomtaték kedvéért – annak okán tettük idézőjelek közé, mert e fogalom kicsit megtévesztő. SABJÁN Tibor meglátásai szakirodalmi szinten ténylegesen újítások, hiszen ezekre magyar kutató korábban még vagy nem jött rá, vagy nem rögzítette megfigyelését hozzá hasonló pontossággal. Ha azonban SABJÁN Tibor elgondolásait maguk a leletek, tehát a veremházak oldaláról vizsgáljuk, akkor azt kell belátnunk, hogy ezek valójában pontosítások. A régészeti feltárás során tett megfigyelések pontosabb, adott esetekben a hozzáértés magasabb fokán megfogalmazott értelmezései. SABJÁN Tibor pontosításainak egy része átfogó jellegű volt, és a veremházépítés egészére vonatkozott, így még a szarvasgedei rekonstrukció első, tervezési fázisában megfogalmazódott. Más részük viszont a részleteket vette célba, így ezek egy részét a kivitelezési fázisban, a házrekonstrukció építése során fogalmazta meg végleges formában.

A szarvasgedei veremház-rekonstrukció, Sabján Tibor értelmezésében

A veremház méretei: alaprajzi kiterjedése és belmagassága, a padkák jelentősége

SABJÁN Tibor talán legfontosabb, de mindenképp legismertebb „újítása” a veremház méreteinek a szakirodalomban meghonosodott elgondolástól eltérő értelmezése, azaz a padkák meglétének a bizonyítása.⁸ A veremház méreteinek a rekonstrukciója egy olyan kérdés, amelynek a jelentőségét nem szükséges további érvekkel alá-

támasztani. Az is könnyen belátható, miért volt a veremház felépítményének a nagysága az első probléma, amellyel SABJÁN Tibornak meg kellett küzdenie a szarvasgedei rekonstrukció tervezési fázisában. Azon kérdést próbálta meg minél alaposabban átgondolni, hogy hogyan lehetett egy-egy Árpád-kori veremházban lakni, különösen olyan esetekben, amikor a ház gödrének a méretei meg sem közelítették az átlagosnak mondható 3,5-4 métert. Meg kell jegyezni, hogy e kérdés nem közvetlenül magából a rákospalotai 363-as objektum (azaz a leendő szarvasgedei veremház-rekonstrukció) átlagosnak mondható méreteiből következett. SABJÁN Tibor azonban úgy igyekezett nekifogni a rákospalotai 363-as objektum rekonstrukciójához, hogy áttanulmányozta számos további korabeli veremház alaprajzi és egyéb dokumentációját. Így eljutva olyan esetekhez is, amikor egy-egy adott veremház oldalai a három méteres hosszúságot sem érték el. Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy az ilyen, átlagosnál kisebb gödörmérettel rendelkező veremházak a korszakot kutató régészek körében általánosan ismertek voltak. Annak következtében, hogy a veremházat mint objektumtípust leíró MÉRI István is közölt ilyet 1952-ben a Tiszalök–Rázom-i lelőhelyről.⁹ SABJÁN Tibor pontosan meglátta azt is, hogy a csekély oldalfalméretűk – ha a nyeregterő verem széle mellől induló alsó síkjával számolunk – nemcsak az adott ház vízszintes méreteit teszik illuzórikusan kicsinnyé, hanem a magasságát is!¹⁰ Azaz, ilyen veremházak esetében a magasság sem elégséges egy normális életvitelhez, ha a nyeregterő alsó síkját a verem széle közelébe rekonstruáljuk. SABJÁN Tibort népi építészeti ismeretei segítették a helyes megoldás megtalálásában. Felfigyelt arra, hogy az Árpád-kori veremházak a modern kori népi építészetben nem a mély gödrű, hanem a sekély gödrű veremházakkal állíthatók párhuzamba. Az ilyen házak esetében pedig a gödör csak a központi munka-, illetve közlekedőtér, amelyet a talajra támaszkodó tető vonaláig tartó padkák vesznek körbe. SABJÁN Tibor szavai szerint: „a korábban vallott ház = verem képlettel szemben mi a vermet csak a ház központi, süllyesztett közlekedő-, és munkatereként értelmezzük, a háló-, és tárolóhelyek a vermet körbevevő padkákon helyezkedtek el.”¹¹ Meg kell jegyezni, hogy statikai okok miatt is egy bizonyos távolságra kell elhelyezni a talaj felszínére épített tető támaszkodási síkját a verem szélétől. A tető súlya ugyanis, a náddal történő borítás esetében is mázsás nagyságrendű, a földdel borított tetejű veremházak esetében pedig több tonnát tesz ki. Egy ilyen súlyt pedig a talaj egy keskeny síkja csak akkor tud szilárdan,

7 Az adott lelőhelyen a BENCZE Zoltán által vezetett feltárás során 56.500 négyzetméternyi területet sikerült régészetiileg átvizsgálni, és több korszak településrészletét kibontani. Kb. száz Árpád-kori települési objektum került kibontásra: veremházak, gödrök, külső kemencék és egy árokrendszer több nagy kiterjedésű szakasza. A lelőhely Árpád-kori fázisát a 12. század második felére, illetve a 13. század első felére lehetett keltezni: BENCZE Zoltán 1999. 25.

8 SABJÁN Tibor 1999. 132-139., 1-2. kép; SABJÁN Tibor 2010. 929-930; angolul: SABJÁN Tibor 2002. 320-325., 1-11. kép.

9 A legkisebb Tiszalök–Rázom-i veremház gödrének mérete: 2,2×2,2 m volt: MÉRI István 1952. 58.

10 SABJÁN Tibor 1999. 1-2. kép.

11 SABJÁN Tibor 1999. 146.

tehát a beomlás veszélye nélkül hordozni, ha közvetlen közelében nem nyílik gödör. Sőt, pontosan ugyannerre utal az a tény is, hogy a veremházak egy részénél az oldalfalba vájták bele a kemencét. Egy így meggyöngített falrészre ugyanis egészen egyszerűen ésszerűtlen lett volna ráterhelni a tető egy részét.

Ki kell emelni, hogy ezt a megfontolást már MÉRI István is megfogalmazhatta magának az 1960-as évek elején, amikor oly módon készítette el a Kardoskút–Hatablak-i veremház rajzi rekonstrukcióját, hogy a tető talajra támaszkodó szakaszát az agyagfalba vájt kemence gödre mögé helyezte.¹² A teljesség kedvéért még azt is megjegyezzük, hogy MÉRI István gondolkodása a padkák vonatkozásában egy sajátos utat járt be. Egy, az ezredfordulón közlésre került skicc tanulása szerint MÉRI István már az 1950-es évek elején, a Tiszalök–Rázom-i leletmentés idején is oly módon rekonstruált rajzban egy veremházat, hogy gödrének széle mentén kb. egy méter széles padkákkal számolt.¹³ Azaz, nem a kardoskúti ház képzeletbeli metszetrajza az egyetlen Méri-rekonstrukció, ahol a padka feltűnik. Sokkal inkább az tekinthető kivételnek, ahogyan MÉRI István a Magyar Mezőgazdasági Múzeum számára elkészített makett-terven e részlet nélkül rekonstruálta a veremházat, az ágasfákat csupán húsz centiméterre helyezve el a házgödör szélétől.¹⁴

SABJÁN Tibor érvei nem hagynak kétséget afelől, hogy a sekély gödrű veremházak esetében egészen egyszerűen nincs más lehetőség, mint a veremház gödrének a széle és a tető támaszkodósíkja közé padkákat betervezni. Ismételjük meg a nagyobb nyomaték kedvéért: az ilyen padkák statikai szempontból elengedhetetlenek, a térkihasználás vonatkozásában pedig lehetővé teszik a veremház belső területének jobb (sőt a kisebb gödrű veremházak esetében a rendeltetésszerű) használatát, és – végül, de egyáltalán nem utolsó sorban – hálóhelyként, illetve raktérként is igen jól hasznosíthatóak. Ennek ellenére a padkák miatt SABJÁN Tibor méltatlan támadások áldozatává vált, talán egy félreértés folytán is. A bíráló FODOR István a padkák meglétét igyekezett kétségbe vonni.¹⁵ Nem könnyű tételesen válaszolni e kritikára, annak következtében, hogy FODOR István – ismereteink szerint – csak szóban fejtette ki bírálatát. Oly módon, hogy a cáfolatra alkalmas érvek taglalása helyett SABJÁN Tiborról negatív jelzők sorát mondta ki. Az érvelés helyett alkalmazott negatív minősítés – érdemes újfent kimondani – egy tudományosnak szánt diskurzusban elfogadhatatlan, és nem a bírálni kívánt gondolatmenetet, hanem a kritika megfogalmazóját minősíti. FODOR Istvánt – egyik szóbeli kritikájában ismertetett

álláspontja szerint – az készítette a felháborodott hangú kritikára, hogy SABJÁN Tibor nem vette figyelembe azt, hogy ő, azaz FODOR István a padka létezésének lehetőségéről már korábban negatív módon nyilatkozott. Egy olyan 1983-as keltezésű cikkében, amelyben Nyugat-Szibéria, illetve a kelet-európai erdőzóna ős- és népvándorlás-kori házleleteit vette számba. Érdemes megjegyezni: FODOR István 1983-ban sem ismertetett érveket negatív állásfoglalásának alátámasztására. Csupán annyit tett, hogy egy rövid lábjegyzetben negatívan ítélte meg a padkák létezése mellett érvelő V. JUROVSKAJA-t.¹⁶ FODOR Istvánt talán megingathatta volna a padkák lehetőségének sommás elutasításában az, ha figyelembe veszi a tető többmázsás súlyát, e súlynak szükségszerűen a talajba mélyedő házgödör beomlását kellett volna eredményeznie, ha az ténylegesen a veremház szélére terhelt volna rá. Sapieni sat!

Az építés menete

SABJÁN Tibor egy másik, szintén zseniális meglátása szerint a veremházak építésének a menetét is más módon érdemes kezelni. Felfogása szerint a veremházak minden bizonnyal *nem* olyan módon kerültek megépítésre, hogy előbb kiásták a ház gödrét, majd pedig innen a gödörből, mondhatni a mélyből fogtak volna neki a tetőszerkezet megépítésének. SABJÁN Tibor szerint sokkal ésszerűbb azzal számolni, hogy az építők első lépésként csak a tartóoszlopok helyét – a Rákoskeresztúr–Újmajor-i 36-as objektum esetében három gödröt – ástak ki,¹⁷ és állították beléjük a szelemenágasokat, a Szarvasgedén rekonstruált rákospalotai ház esetében a szelement hordozó három ágasfát. Második lépésként a tetőszerkezetet építhették fel oly módon, hogy az alacsony tető legnagyobb részét létra vagy egyéb segéd-eszköz nélkül is el tudták érni a talajról. Majd csak ezután, a házépités mintegy befejező lépésként áshatták ki a ház gödrét, a kiásott föld egy részét a tetőszerkezet borítására is felhasználva. SABJÁN Tibor az építés menetének az – valójában a népi építészetben szintén széles körben alkalmazott, így ez esetben is idézőjelek közé teendő – „új rekonstrukcióját” az ésszerűséggel igyekezett alátámasztani. Ha alaposan végiggondoljuk, tényleg az általa javasolt mód az egyszerűbb, pontosabban kézenfekvőbb. A ház gödrének a tetőszerkezet megépítése utáni kiásását ellenzők egy része – joggal sejtetően – annak következtében volt szkeptikus, mert az építkezés munkafázisait nem volt hajlandó alaposan és analitikusan végiggondolni.

12 MÉRI István 1964. 4. kép.

13 MÉRI István – KOVALOVSKAI Júlia 2000. 146., 76. kép.

14 MÉRI István 1969/1970. 71., I. tábla B/II.

15 Egyik jellegzetes megnyilvánulása a Méri István Emlékkonferencián hangzott el, a Magyar Nemzeti Múzeumban, 2011. október 16-án.

16 FODOR István 1983. 85., 24. jegyzet. FODOR István axiomatikus érvényűnek szánt, így ellenérvek felvonultatását szükségtelenné tartó kritikáját érdemes szó szerint is idézni: „Nehezen egyezhetünk az ásatóval, aki úgy véli, e ház jóval nagyobb alapterületű volt, s csupán a közepét mélyítették a felszín alá.”

17 SABJÁN Tibor 1999. 140.; SABJÁN Tibor 2010. 929-930.; az érvek felsorolása angolul: SABJÁN Tibor 2002. 326-328.

Az elmondottakon túl azonban az is tény, hogy maguk a feltárt veremházak egyes részletei is a munkafázisok **SABJÁN Tibor** által javasolt sorrendjét sugallják. Az alábbiakban több olyan pontra szeretnénk utalni, amelyek a házak gödrének „kései” kiásásra utalnak. Az első kettőt maga **SABJÁN Tibor** fogalmazta meg:

– *A félig az oldalfalba mélyedő oszlophelyek.* Ilyen állású oszlophelyeket ugyanis csak akkor lehetett kialakítani, ha az oszlop köré ásták a veremház gödrét, és nem fordítva, a már kész házgödörben állították fel az oszlopokat. **SABJÁN Tibor** a Tiszalök–Rázom-i házalaprajzok elemzése során fogalmazta meg következtetését.¹⁸

– *A látszólag hiányzó oszlophelyek.* **SABJÁN Tibor** igencsak foglalkoztatták az aszimmetrikus kiosztású oszloprendre utaló házmaradványok, ahol az oszlopok (= ágasfák, szelemenágasok) egy részének a helyét a feltárás során nem sikerült meglesni. Annak ellenére sem, hogy az adott veremház többi oszlopgödérének a kiosztása alapján igencsak várható volt meglétük. **SABJÁN Tibor** magyarázata szerint a hiány csak látszólagos. Ha ugyanis a veremház tetőszerkezetét még a ház gödrének a kiásása előtt állították fel, oly módon, hogy az egyes szelemenágasoknak külön-külön kis gödröt ástak ki, akkor olyan eset is előfordulhatott, hogy e gödröket nem ásták elég mélyre. Így, amikor a tetőszerkezet felállítása után a ház gödrét is kiásták, akkor elérhették e kezdeti gödrök szintéjnek az alját, vagy – amire szintén van példa – az oszlopgödörök igen csekély mélységűvé váltak. Ilyen esetekben a tető szerkezete, illetve a rá nehezedő nád, ágak vagy talaj már kellő súlyt biztosított ahhoz, hogy az adott oszlop kellő szilárdsággal álljon, gödrének igen sekély mélysége vagy látszólagos hiánya ellenére is. **SABJÁN Tibor** a Lébény–Kaszás-domb-i 373-as veremház alapján fogalmazta meg következtetéseit. Egy olyan veremház alapján, amelynél az egyetlen megfigyelhető és ki is bontott oszlophely a legegyszerűbb két tartóoszlopos szerkezetre utalt, a vele átellenes fal középvonalaából viszont hiányzott a másik oszlophely.¹⁹

A fentebb ismertetett két érv alapján könnyen belátható, hogy **SABJÁN Tibor** elsősorban az oszlophelyek elhelyezkedése alapján igyekezett érveket kovácsolni a veremházak gödrének „utólagos” kiásása mellett. Ugyanakkor, beszélgetéseink során arra is ösztönözte e sorok íróját, hogy találjon ő is olyan további részleteket, amelyek felfogása mellett szólnának. Két további érvet sikerült ilyen módon kovácsolni:

– *Az oszlophelyekhez képest aszimmetrikus vagy „ferde” állású házgödörök.*²⁰ Szokássá vált a magyarországi és más kelet-közép-európai államok régészetében a veremházakat oly módon közölni, hogy az objektumokat a kemencével szembeni oldal vonalához „igazítjuk be”, e

vonalat tekintve veremházak vízszintes „alapvonalának”. (Miközben a veremház ezen oldalvonalára nem rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek e szerepét indokolnák.) Joggal vélelmezhető az, hogy pontosabb képet kapunk az egyes veremházakról, ha a tető gerincének vonalát vesszük alapul. Természetesen csak olyan esetekben, ahol az adott épület tetőszerkezete a tetőgerinc rekonstruálást megengedi vagy sugallja. Az így „igazított” alaprajzok igencsak leleplezőek. Szabálytalanságok sorát tárják fel. Elsősorban a párhuzamosság hiányát: mind a tetőgerinc, illetve az egyes oldalfalak viszonylatában, mind pedig az egymással szembeni oldalfalak vonatkozásában. Az oldalfalak ilyen „szabálytalan” vonalvezetése is azt sugallja talán, hogy a kiásásukkal már egy olyan pillanatban végeztek, amikor a tetőszerkezet már állt, akadályozva a gödör széleinek az áttekintését, és a vonalvezetésük könnyű ellenőrizhetőségét. A Budapest–Rákospalota–Újmajor-i veremházalaprajzoknak a rekonstruált tetőgerinc vonalához történt „igazítása”²¹ jelentette e felvetés megfogalmazásának az alapját, amelyet a Kisalföld tájegység számos Árpád-kori veremházmaradványán sikerült visszaigazolnunk, mind a tájegység déli, mind pedig északi részén.

– *Az egyes házak gödrének íves, „szabálytalan” vonalvezetése.* A fentebb vázoltakon túl – joggal sejtetően – az egyes veremházak gödrének ívelt vonalvezetése sem csak a ház gödre körüli padkát igazolja, hanem annak a tényét is, hogy a gödör kiásására csak „utólag” tehát a tetőszerkezet megépítése után került sor. Egy olyan pillanatban tehát, amikor a tetőszerkezet megléte fizikai akadályt jelenthetett a „szabálytalan” vonalvezetés felismeréséhez. Kiemelt fontosságú példaként kezeltük a Kajárpéc–Pokolfa-dombi, egyik oldalán ívelt vonalvezetésű gödörrel rendelkező házat.²²

A terminológia tisztázása

A veremház-építés átfogó kérdéseinek az átgondolása során **SABJÁN Tibor** a szabatos fogalomhasználat kérdésköréhez is eljutott, igyekezve egy pontos és egységes szakszó-használatot elterjeszteni. A rá jellemző hévvel szállt harcba a helyes szóhasználat érdekében, és mondhatni – némiképp idézőjelek között – e tekintetben nem ismert „irgalmat”. Alapelvárása az volt, hogy írásban a fogalmakat mindenképp pontosan kell használni, de közeli munkatársai, barátai szóbeli megnyilatkozásait is fáradhatatlanul javította. E törekvés részeként igyekezett véget vetni a régészeti szakirodalomban széles körben elterjedt *cölöplyuk* kifejezés használatának, helyette az *oszlophely* szakszót javasolva. **SABJÁN Tibor** érvelése szerint a *cölöplyuk* kifejezés a veremházak vonatkozásá-

18 MÉRÉ István 1952. 2-4. kép.

19 A ház közleménye: TAKÁCS Miklós 2002. 171. 3. kép.

20 Csak a teljesség kedvéért emeljük ki, hogy ilyen állású gödrök már a Tiszalök–Rázom-i közleményben is megtalálhatók: MÉRÉ István 1952. 2-3. kép.

21 Budapest–Rákospalota–Újmajor 363., 67., 377., 49., 226. obj.: BENCZE Zoltán 1999. 5., 7., 10., 15., 17., 23., 30. kép.

22 TAKÁCS Miklós 1993. 3. kép 1.

ban annak okán téves, mert a cölöp, a szó elsődleges jelentése szerint földbe vert tám, az oszlopot viszont – készüljön az akár kőből, fémből vagy fából – állítani szokás. (Itt kell megjegyezni, hogy e különbségtétel inkább a régibb építészeti szakirodalomra jellemző, manapság már ugyanis olyan fogalommagyarázatok jelennek meg, amelyek a fentebb utalt kettősséget – kisebb vagy nagyobb mértékben – relativizálni igyekeznek.)²³ Az Árpád-kori veremházak szelemenágasnak nevezett függőleges támpilléit pedig – a régészetileg megfigyelt gödreik alakja alapján – bizonyosan állították. Sőt, e villás végű támpillék földbe verése nem is lett volna ésszerű, hiszen e folyamat során a villás véget, tehát a keresztgerendát, azaz a népi építészetben elterjedt nevén a szelement hordozó részt kellett volna a bunkózás által meggyengíteni. Ránk, barátaira és munkatársaira vár az a feladat, hogy e szóhasználati pontosítást minél szélesebb körben elterjesszük, és arra ügyeljünk, hogy legalább az írott szövegekben a fogalmak a **SABJÁN Tibor** által megkövetelt pontosításnak megfelelően szerepeljenek.

A falazatok, tetőszerkezet és az oromháromszög kivitelezése, a kéménylyukak kialakítása, a „végső simítások”

A veremház-építés egészét érintő kérdések mellett **SABJÁN Tibor** nagy hangsúlyt fektetett a szarvasgedei házrekonstrukció részleteinek a minél alaposabb kidolgozására is. A részletek túlnyomó többségét már a tervezési fázisban kidolgozta. Erről tanúskodnak azon részletrajzai, amelyekben például a falazatok, a lépcsős lejárati vagy az ajtó részletei, vagy pedig az oromháromszögben kialakítandó füstelvezető nyílások szerepelnek. **SABJÁN Tibor** gondosságára jellemző, hogy a megtervezett veremház-rekonstrukciókat gondolatban (és természetesen így rajzban is!) ellátta használati tárgyakkal.²⁴ Az egyes tárgyak megválogatása során a szokásos gondossággal járva el: részletesen kikérdezte mind **BENCZE Zoltán**t, mind pedig e sorok íróját is arról, milyen cserépedényeket, illetve egyéb használati tárgyakat „tehet fel” a rajzban rekonstruált belső tér padkáira. Sőt, a tervezési szakasz gondossága egyáltalán nem jelentette azt, hogy **SABJÁN Tibor** a szarvasgedei veremház építési munkái során ne lett volna jelen minden egyes munkafázisnál, és ne igazította volna helyükre a legnagyobb műgonddal a házrekonstrukció legapróbb elemeit is. Előadásunk képi anyagában erről azon fotó tanúskodik, ahol **Sabján Tibor**, metszőollóval a kezében a bejárati rész sövényének elemeit igazítja helyükre.

Nem kétséges, hogy **SABJÁN Tibor** munkásságának ez, tehát a részletek kidolgozása volt a „legsikeresebb” része. Nemcsak annak következtében, hogy a részletek

I. kép. **SABJÁN Tibor** a szarvasgedei veremház építési munkái során. (BENCZE Zoltán felvétele, 1999)

megjelenítése kapcsán volt legkisebb a szakmai közeg ellenállása, hanem sokkal inkább annak okán, hogy az ezredforduló után épült, és alább ismerttetendő veremház-rekonstrukciónál rendszeresen feltűnnek a „szarvasgedei módon” kidolgozott részletek.

A kemence rekonstrukciója és a levegőáramlás kérdése, a „nyél” vagy „nyúlvány” szerepének a megfejtése

Kétségen felüli tény az, hogy **SABJÁN Tibor** kiemelt fontosságú kérdésként kezelte a kemence rekonstrukcióját a Szarvasgedén felépítendő veremház belső terének az „újjaalkotása” során. Be kell vallani, hogy a rekonstrukciós munkája e pontján is igen nehezen megoldható feladatok sora előtt állt. Annak a következtében, hogy a rekonstrukció alapjául kiszemelt házmaradvány, s Budapest–Rákospalota–Újmajor-i 363-as objektum esetében is a kemencéből csak csekély részletek maradtak meg.²⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy az Árpád-kori veremházak

²³ Egyetlen, de jellemző példaként a Wikiszótár *földbe vert oszlop* címszavára utalnék: „Cölöp – földbe vert oszlop; fából, vasból, vasbetonból készült, és földbe, víz medrébe állított igen vastag rúd. Kerítések, építmények alapozására vagy tartására használják.” <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Cölöp> (Letöltés ideje: 2019. 12. 20.)

²⁴ **SABJÁN Tibor** 1999. 27. kép.

²⁵ **BENCZE Zoltán** 1999. 30. kép.

régészetileg rögzíthető maradványainál az esetek többségében e helyzettel kell szembesülnünk. Így a Rákospalota–Újmajor-i 363-as objektum kemencéje egy régészeti szemmel nézve átlagos megmaradású kemencemaradványnak volt minősíthető.

A 363-as objektum kemencemaradványainak csekély magassága miatt azonban egy olyan eljárást kellett e ponton követni, amely némiképp eltért attól a célkitűzéstől, hogy egy konkrét házat építsünk újjá, megmaradt részletei alapján. A kemence szájának a magasságát, a száj ívét más Árpád-kori házak jobban megmaradt kemencéiről kellett SABJÁN Tibornak átvennie. A legjobb megoldás megtalálása érdekében számos ásatási jelentést, bővebb publikációt kellett e tekintetben átvizsgáljunk. Óriási előnyt jelentett továbbá az is, hogy SABJÁN Tibor igen alaposan ismerte, mondhatni a „kezében volt” az a tudásanyag, amelyet a 18-20. századi parasztházak bontása során gyűjtött össze. E tudásanyagának pedig azon része bizonyult a legértékesebbnek, amelyet külső kemencék, illetve ideiglenes lakóhelyek felmérése vagy bontása során tudott gyűjteni. E tudást sikerült összesítenie a szarvasgedei házrekonstrukció kemencéjének az építése során. Munkájának a sikerét az jelzi, hogy a szarvasgedei házrekonstrukció kemencéje nemcsak működött, hanem jól működött.

E sorok írója gyakorló régész, így számára újdonságként hatott az, milyen mértékben fontos kérdésként, sőt a kemence építésével szoros egységként kezelendő kérdésként foglalkozott SABJÁN Tibor a szellőzéssel. E gondosság pedig nemcsak annak a megközelítést jelentette, ahogyan SABJÁN Tibor a füst elvezetését – egyébként a házakat elemző régészek körében is közismert módon – kezelte, hanem azt is, ahogyan a kemencében lobogó tűz táplálásához szükséges friss levegő bevitelének a problémájáról gondolkodott. Teljesen logikus és további okfejtést nem igénylő módon, hiszen kellő mennyiségű oxigén nélkül az égés nem lenne fenntartható. SABJÁN Tibor a népi építészetben szerzett tapasztalatai alapján pontosan tudta azt, hogy a ház belsejében biztosítani kell a légáramlást, a levegő folyamatos körforgását a kemencében begyűjtött tűz fenntartásához. Ennek tudatában tervezett az oromzati háromszögek felső részén két-két is ovális nyílást,²⁶ amelyeken keresztül a füst elillanhatott, a ház bejárati ajtaján pedig egy olyan nyitott részt hagyott, ahol a friss levegő beáramolhatott. A levegő körforgásáról kialakított elgondolásának a sikerességét a végeredmény, a ház kemencéjében hosszú órákon át fenntartható tűz tanúsította.

SABJÁN Tibor egy olyan időszakban tervezte meg a szarvasgedei házrekonstrukciót, 1998 tavaszán–nyarán,

amikor egy másik, SZENTGYÖRGYI Viktor által vezetett kutatócsoport az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban a MÉRI István által rajzban rekonstruált, Kardoskút–Hatablak-i veremházat építette fel.²⁷ Mivel mind a Rákospalota–Újmajor-i 363-as objektumnak, mind pedig a Kardoskút–Hatablak-i veremház-maradványnak is része volt egy-egy, a kemencével átellenben nyíló, mindkét feltárás során keskeny árokként jelentkező házrészlet, mind SABJÁN Tibor, mind pedig SZENTGYÖRGYI Viktor és kutatócsoportja számára feladatot jelentett ezen „nyélként” vagy „nyúlványként” megnevezett rész értelmezése. A két kutató más-más módon igyekezett e részletet értelmezni: SZENTGYÖRGYI Viktor és kutatócsoportja a tetőszerkezet javítási nyomát igyekezett felismerni benne,²⁸ SABJÁN Tibor pedig a házon belüli légáramlást biztosító kürtőként rekonstruálta, igaz csak 2001-től.²⁹ Tényszerűen megállapítható, hogy SZENTGYÖRGYI Viktor előbb dolgozta ki elgondolását, sőt a „nyúlvány” javítási nyomként történő értelmezése mellett nemcsak egy sor számítást, mondhatni a folyamat matematikai modellezését igyekezett felvonultatni, hanem – egy sajátos régészeti kísérletként – az egyik horogfa cseréjét gyakorlati szinten is elvégezte Ópusztaszeren.³⁰ E munka során pedig jól hasznát tudta venni egy, a ház gödrére merőlegesen ráásott kis ároknak. SABJÁN Tibor mellett viszont a további régészeti leletek szóltak. Így elsősorban az, hogy 2001-ben Esztergom–Zsidódon egy olyan veremházat sikerült feltárnia MOLNÁR Erzsébetnek, amelyen, a humuszréteg alatti talajréteg bolygatatlan volta miatt teljes egészében megmaradhatott a „nyél” vagy „nyúlvány”.³¹ Fényesen bizonyítva, hogy a veremházak e részlete nem csupán egy csekély szélességű, rövid árok volt, hanem egy zárt, a talajba csőszerűen befűrt kürtő. Ha integrálni akarjuk a két kutató elgondolását, talán akkor járunk el a leghelyesebben, ha a kemence szájával szemben kialakított „nyúlványokat” kürtőként, a ház gödrének más pontjain megfigyelt kis árokokat pedig javítási nyomoknak fogjuk fel. Az első kategóriába sorolható a „nyúlványok” túlnyomó többsége, de az is igaz, hogy van néhány olyan veremház is, ahol a „nyúlvány” nem illeszkedik a kemence szájnyílásához. Sőt, egy olyan esetet is sikerült gyűjteni, egy a Kisalföld északi felén fekvő Magyardiószeg (Sladkovičovo, Szlovákia) határában feltárt házat, amelynek gödre szélén két nyúlvány is megfigyelhető.³²

A „nyúlványvita” ismertetésének végén arra kell ismételtelen felhívni a figyelmet, hogy a megoldást hordozó Esztergom–Zsidó-i 2. ház csak 2011-ben került napvilágra, két évvel SABJÁN Tibor szarvasgedei házrekonstrukciójának elkészülte után,³³ így a kürtőt nem tudtuk

26 SABJÁN Tibor 1999. 27. kép.

27 SZENTGYÖRGYI Viktor – BUZÁS Miklós – ZENTAI Mihály 2000. 327., 7-8. kép.

28 SZENTGYÖRGYI Viktor – BUZÁS Miklós – ZENTAI Mihály 2000. 311-330.

29 SABJÁN Tibor 2010. 930-931.

30 SZENTGYÖRGYI Viktor – BUZÁS Miklós – ZENTAI Mihály 2000. 330., 11. kép.

31 MOLNÁR Erzsébet 2001. 114-120., 4-5. kép.

32 TOČÍK, Anton 1992. 144. ábra.

33 MOLNÁR Erzsébet 2001. 114-120., 4-5. kép.

beleépíteni a szarvasgedei veremházba. A „nyúlványkérés” 1999-es megoldatlanságát SABJÁN Tibor a következő mondattal sommázza. „*Sajnos a nyél igazi funkcióját és nyitott vagy zárt állapotát [...] nem tudtuk megnyugtatóan megmagyarázni, ezért a találgatások helyett az árkot (mint a kérdést) nyitva hagytuk.*”³⁴

Sabján Tibor tervei további Árpád-kori veremházak rekonstrukciójára, a változatosság kiemelése

A „nyúlványvita” ismertetésével már részben át is térünk a fejleményekre, tehát SABJÁN Tibor azon veremház-rekonstrukciós munkáira, amelyek a szarvasgedei ház terveinek elkészülte, illetve az építési munka befejezése után készültek el. Több okkal is magyarázható, miért maradt meg SABJÁN Tibornak a veremházak iránti érdeklődése a szarvasgedei házrekonstrukció megépítése után. Első helyre SABJÁN Tibor kutatói habitusa kívánczik. Ő sohasem tudta végleg befejezettnek nyilvánítani egy-egy kutatási téma vizsgálatát. Pontosan tudta azt, hogy a régészeti elemzések eredményei valójában sohasem végeredmények, mert ilyenek a forrásanyag töredékes volta miatt egészen egyszerűen nem lehetségesek. E gondolatot a szarvasgedei házrekonstrukció esetében „nyúlvány” vagy „nyél” erősítette: 1999-ben még inkább csak sejteni lehetett azt, mire is szolgált e részlet. Második, de egyáltalán nem kevésbé fontos tényezőként pedig arra kell utalni, hogy SABJÁN Tibor azt is pontosan átlátta, a házrekonstrukció egy sor olyan hasonmás felépítését is kiválthatja, ahol nem vagy csak hiányosan történt meg a rekonstrukciós munka első fázisa, az elemző tervezés. Miközben az Árpád-kori közrendűek építkezései – amint ezt a csupán alaprajzi szintjükön megmaradt régészeti nyomaik is tanúsítják – jóval változatosabbak voltak annál, hogy egyetlen, képzeletbeli vezérfonalra legyenek felfűzhetőek. SABJÁN Tibor további Árpád-kori épületrekonstrukciói ez utóbbi felismerés jegyében készültek. Így már csak néhány alkalommal tért vissza a Rákospalota–Újmajori 363-as objektum által képviselt típushoz, a négyszögletes alaprajzú, sekély gödrű veremházhoz. Így például a régészeti parknak megálmodott Visegrád–Várkert-dűlői lelőhely³⁵ több háza esetében,³⁶ vagy az Esztergom–Zsidód-i 201 I/2-es objektum esetében, ahol a kürtőt rekonstruálta rajzban.³⁷ További házrekonstrukciói alaprajzuk, gödrük alak-

ja, illetve az építőanyagok tekintetében ettől eltérő típusokba sorolandók. Tanulságos e rekonstrukciókat épület-típusok szerint csoportosítani. SABJÁN Tibor 1998 után az alábbi, Árpád-kori épülettípusokat rekonstruálta:

- *négyszögletes alaprajzú, mély gödrű veremház,*³⁸
- *kerek alaprajzú, sekély gödrű veremház,*³⁹
- *földfelszíni, egysejtű boronaház,*⁴⁰
- *földfelszíni, egysejtű zsilipelt falú faház,*⁴¹
- *földfelszíni, egysejtű, kőalapozású, paticsfalú ház,*⁴²
- *nagyméretű, téglalap alaprajzú, mély gödrű, veremház.*⁴³

Úgy véljük, e felsorolás kellő mértékben cáfolja azon – inkább csak folyosói eszmecserék szintjén terjedő – nézetet, hogy a szarvasgedei házrekonstrukció téves módon egységesítette és ez által túlegyszerűsítette, sőt mintegy le is merevítette volna az Árpád-kori veremházak kutatását. E ponton talán még egyszer érdemes utalni arra is, hogy SABJÁN Tibor szarvasgedei házrekonstrukciójának alapját azon Rákospalota–Újmajori 363-as objektum képezte, amely középoszlopával a veremházak egy ritkább csoportjába tartozik. Tehát már a kiindulópont is az uniformizálás elkerülésének az igényével került kiválasztásra.

A veremház-rekonstrukció elleni megnyilatkozások egy részében azon nézőpont is megfogalmazódik, hogy e rekonstrukció túlon túl jelentős szerepet juttatott a talajba ásott gödrű házaknak, mintegy háttérbe szorítva a földfelszíni épületeket. Ez bizonyosan nem volt SABJÁN Tibor szándéka, hiszen számos alkalommal kezdeményezett eszmecserét az ilyen házak Árpád-kori meglétéről. Némi fájdalommal véve tudomásul azt, milyen kevés pontosan értelmezhető régészeti nyoma maradt az ilyen épületeknek, miközben e csekély nyomok is alkalmasak arra, hogy az ilyen házaknak ne csak az Árpád-kori meglétét, hanem jelentőségüket is szemléltessék.⁴⁴ Más szavakkal: miközben bőven van adat az ilyen épületek létezésének az igazolására, pontos alaprajzukat az esetek többségében nem lehet meghatározni, és így rekonstrukciójuk sem lehetséges. Talán majd az olyan helyszínek feltárása segít az ilyen házak megelézésében, ahol nem folyt mélyszántás vagy egyéb talajátforgatás, így például a szőlőművelés azon *rigolózás*nak nevezett talajforgatása, amely nemcsak a telepleletekben, hanem a sírokban is tartós károkat szokott okozni. Gondolatmenetünket egy

34 SABJÁN Tibor 1999. 141.

35 SABJÁN Tibor 2010. 930. 1. ábra.

36 E kategóriába tartozik a Visegrád–Várkert-dűlői 12., 29. veremház. E veremház SABJÁN Tibor által elkészített rekonstrukciós terveit az alábbi közlemény tartalmazza: KOVALOVSKÍ Júlia 2001. 87-88., 95., 96. 5-7., 18-21. kép.

37 SABJÁN Tibor 2005. 89., 3. ábra; SABJÁN Tibor 2010. 931. 2. ábra.

38 E kategóriába tartozik a Visegrád–Várkert-dűlői 17. veremház. E házak SABJÁN Tibor által elkészített rekonstrukciós terveit az alábbi közlemények tartalmazzák: KOVALOVSKÍ Júlia 2001. 90-91., 95., 96., 10., 12., 13. kép; SABJÁN Tibor 2010. 930., 1. ábra.

39 SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós 2002. 95-119. és különösen 5-6. kép. SABJÁN Tibor – WOLF Mária 2008. 116., 13. kép.

40 SABJÁN Tibor – WOLF Mária 2008. 118., 18. kép.

41 SABJÁN Tibor – WOLF Mária 2008. 120., 23. kép.

42 SABJÁN Tibor – WOLF Mária 2008. 122., 27. kép.

43 A lelőhely tárházainak SABJÁN Tibor által elkészített rekonstrukciós terveit az alábbi közlemények tartalmazzák: NAGY Ágnes – GALLINA Zsolt – MOLNÁR István – SKRIBA Péter 2001. 206-207., 16-18. kép; SABJÁN Tibor 2010. 932., 4-5. ábra.

44 Amint ezt TARI Editnek a faházokról és a fatemplomokról írott, adatgazdag tanulmányai is szemléltetik, így például TARI Edit 2001. 157-186.

gyakorlati példával alátámasztva: a Pápa–Hanta-i lelőhely feltárása bizonyította a fentebb ismertetett tétel igazát. Miközben az is igaz, hogy a hantai lelőhelyen a beépítettség megakadályozta azt, hogy teljes épület alaprajzokat lehessen kibontani. A lehetséges út kijelölése után szóljunk arról is, milyen módszert nem érdemes követni. UGHY Istvánnal ellentétben⁴⁵ helytelennek, sőt károsnak tartjuk azt, hogy őskori publikációk földfelszíni háza-it vetítsük rá az Árpád-korra, hiszen e módszer akkor is anakronisztikus, ha „referenciaépületként” olyan brit tudósok közleményeire hivatkozunk, akik joggal örvendenek igen nagy, nemzetközi ismertségnek.

Utóhatások

A szarvasgedei házrekonstrukció megépülésének volt egy olyan pozitív hatása is, amely csak az elkövetkező években, sőt mondhatni évtizedben vált felismerhetővé: több helyen is felépült egy vagy több veremház-rekonstrukció, egy sor további esetben pedig rajzi rekonstrukció készült a házakról. Úgy véljük, SABJÁN Tibor veremház-rekonstrukciós munkásságát akkor tudjuk teljes egészében áttekinteni, ha ezekről az épületekről is említést teszünk.

Első helyen olyan helyszínekről kell szólnunk, ahol maga SABJÁN Tibor vállalta a veremházak rekonstruálásának a nehéz, de szép munkáját. SABJÁN Tibor munkájának értékét, a kidolgozott tervek fontosságát nem csökkenteti az a körülmény, hogy a három alább említett helyszín közül végül csak egy helyen, Kisrosvágyon épült meg a rekonstruált házakból álló régészeti park. Sőt, egy talán kicsit egyoldalú, de mindenképp optimista megközelítésben a másik két helyszínt oly módon is számon lehet tartani, hogy itt az építkezés némi halasztást szenvedett. A három helyszín:

- Kisrosvágy – „Berzseny falu”,⁴⁶
- Visegrád–Várkert-dűlő,⁴⁷
- Szentendre – Szabadtéri Néprajzi Múzeum, középkori tájegység.⁴⁸

A második helyen arról az egyetlen egy helyszínről kell megemlékezni, ahol olyan Árpád-kori falurekonstrukció épült meg, amelynek tervezője: PINTYE Gábor és TOMPA György tudatosan alkalmazták a SABJÁN Tibor

által lefektetett, elméleti és gyakorlati rekonstrukciós elveket. Az adott helyszínen ugyanis nem „átlagházak” épültek meg, hanem gondosan kiválogatott, ásatáson kibontott, pontos dokumentációval rendelkező, települési objektumok. Oly módon, hogy építésüket egy gondos és részleteket is kidolgozó tervezés előzte meg. E rekonstrukciós helyszín:

- Nyíregyháza – Sóstói Múzeumfalú, „Nyíres falu”⁴⁹

Harmadik helyen arra kell utalni, hogy megépült több olyan veremház-rekonstrukció is, ahol legalább egy ponton sikerült alkalmazni a SABJÁN Tibor által megfogalmazott, rekonstrukciós elveket. Az esetek többségében a padkák megléte alapján sejthető az, hogy az építők ismerték SABJÁN Tibor munkásságát. Ezzel szemben viszont – a további adatok hiányában is – joggal sejthető, hogy az alább felsorolt helyszíneken nem konkrét ásatási objektumok, hanem „átlagházak” épültek fel. Oly módon, hogy – a szigetszentmiklósi rekonstrukció kivételével – a tervezési dokumentáció sem készült el közlésre alkalmas minőségben. E rekonstrukciók esetében mindenképp számításba veendő az, hogy megépülésük hátterében egy, közösségi vagy turisztikai szempontból hasznosítható épület életre hívásának a szándéka állt. E körülmény ugyanis némiképp magyarázatot adhat a SABJÁN Tibor által kidolgozott, és egy-egy ilyen közegben talán túlságosan is tudományosnak minősíthető rekonstrukciós elvrendszer mellőzéséhez. E nézőpontból közelítve válik kicsit érthetőbbé az is, hogyan válhatott SABJÁN Tibor veremház-rekonstrukciós elgondolása – és közülük is különösen a padkák kialakítása – az ilyen, nem csupán tudományos cézzal épített veremházak egy részénél egy oly mértékig szerves, mondhatni „természetes” tartozékká, hogy kialakításuk során már azon tudós neve is háttérbe szorulhatott, aki egykori létezésüket elméleti és gyakorlati szinten is igazolta. Egy további nehézséget szokott jelenteni a karbantartás problematikája, amint ezt például az alábbi helyszínek közül a tiszalpäri szemlélteti talán a legjobban.⁵⁰ A harmadik kategóriába tartozó veremház-rekonstrukciós helyszínek:

- Tiszalpäri, Árpád-kori falurekonstrukció. Kiskunsági Nemzeti Park⁵¹ (tervező: PINTÉR László),
- Szigetszentmiklós – Emese-park (tervező: ZAY Orsolya),⁵²

45 UGHY István 2003. 171-202., valamint I-IX. tábla.

46 SABJÁN Tibor – WOLF Mária 2008. 111-126.

47 A lelőhely házainak SABJÁN Tibor által elkészített rekonstrukciós terveit az alábbi közlemény tartalmazza: KOVALOVSKAI Júlia 2001. 87-88., 90-91., 95-96.; 6-7., 10-11., 18-21. kép.

48 PÁLÓCZI-HORVÁTH András – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós 1988.

49 PINTYE Gábor 2014. 1-10.

50 Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a turisztikai hasznosítás, illetve a karbantartás a SABJÁN Tibor által tervezett kisrosvágyi Honfoglalás kori Régészeti Parkban is olyan probléma, amellyel – a különböző, interneten elérhető utalások alapján – szinte folyamatosan meg kell küzdeni. A rekonstrukciók közül – szintén az internetről jól lekövethetően – a kerek veremház fenntartása okozza a legtöbb gondot.

51 Tiszalpäri – Árpád-kori falurekonstrukció. http://knp.nemzetipark.gov.hu/index.php?pg=menu_1509 (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.) A tiszalpäri rekonstrukciónak az biztosította a szakmai elismertséget, hogy ez szerepel a *Népi építészet* című könyvsorozat 2001-es, középkori házakkal foglalkozó kötetének a borítóján. CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.) 2001.

- *Budaörs – Árpád-kori régészeti park, Csiki-Pihenő-kert*⁵³ (a tervező személye e tanulmány írója számára pontosan nem ismert, sejtése szerint MES-TER Edith),
- *Dinnyés – Várpark és Skanzen*⁵⁴ (a tervező személye e tanulmány írója számára nem ismert),
- *Sóly – „Sólyomvár”*⁵⁵ (a tervező személye e tanulmány írója számára nem ismert),
- *Szank – Kun emlékhely*⁵⁶ (a tervező személye e tanulmány írója számára nem ismert).

A negyedik helyen, sajátos határesetként, a múzeumi kiállítások számára felépített, részleges házrekonstrukciókról kell megemlékezni. A pontosság kedvéért mindenképp utalni kell arra, hogy installációs célzattal már a szarvasgedei ház megépülése előtt is készültek részleges házrekonstrukciók: így például az 1990-es évek közepén a szolnoki múzeum állandó kiállítása számára⁵⁷ vagy 1995–1996-ban a honfoglalók leletanyagát áttekintő, *Őseinket felhozád...* című kiállítás számára.⁵⁸ Sőt mi több, egy esetben maga SABJÁN Tibor is tervezett egy ilyen installációt. Az ő elgondolásait hordozó installációk három esetben állandó kiállításához épültek meg, egy esetben pedig egy ideiglenes kiállításnak vált a leghangsúlyosabb elemévé a veremházrészlet. A SABJÁN Tibor munkásságára reflektáló, részleges veremház-rekonstrukciók:

- *Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum*, állandó kiállítás, az Esztergom–Zsidód-i ház részlete⁵⁹ (tervező: SABJÁN Tibor),
- *Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum, Árpád-kori hétköznapiak* című kiállítás⁶⁰ (tervező: SOMOGYVÁRI Ágnes, V. SZÉKELY György),
- *Sáregres, Rétimajor – Aranypony Halászati Múzeum*, állandó kiállítás⁶¹ (a tervező személye e tanulmány írója számára nem ismert),
- *Székesfehérvár, Csók István Képtár, Régészeti pillanatképek* című időszakos kiállítás (tervező: KONDE Zsófia).⁶²

Ötödik helyen, az utóbbi egy-két évtizedben közölt rajzi rekonstrukciókat kell számba venni. A rajzokon nem csupán a SABJÁN Tibortól átvett stílus utal vagy a hatást tételesen rögzítő hivatkozás az átvétel tényére, hanem például a padkák feltűnése a veremházak lefedésének a rekonstrukciója során. Az alábbi lelőhelyek publikációiban találkozni ilyen rajzokkal:

- *Debrecen – Belterület* (tervező: D. SZABÓ László),⁶³
- *Jászfényszaru – Szőlők-alja* (tervező: BÍRÓ Gyöngyvér),⁶⁴
- *Kiskunfélegyháza – Amler-bánya* (tervezők: GALLINA Zsolt, GULYÁS Gyöngyi, MOLNÁR István),⁶⁵
- *Magy – Kauzsay-tanya* (tervező: KISS Csaba).⁶⁶

Összegzés, zárszó

Az előzőekben felvonultatott adatok kellő alapot biztosítanak azon következtetés megfogalmazásához, hogy SABJÁN Tibor veremház-rekonstrukciós munkássága az Árpád-kori településrégészet egy igen fontos része. E tudományterület egy olyan megkerülhetetlen eleme, amely biztos alapként szolgálhat majd számos jövőbeni kutatásnak. Annál is inkább, mert – a közkeletű, de téves megállapítással ellentétben – SABJÁN Tibor számos különböző épület: így sekély, illetve mély gödrű veremház, nagyméretű gödöröl, illetve – végül, de egyáltalán nem utolsó sorban – földfelszíni egysejtű boronaház vagy kőalapozású deszkaépület rekonstrukcióját rajzolta meg. SABJÁN Tibor emlékét tehát nemcsak kegyeleti okok miatt kötelességünk megőrizni, hanem a 10–13. századi közrendűek építkezési gyakorlatának a pontos ismerete miatt is.

52 ZAY Orsolya 2013. 33-39.

53 *Régészeti park*. <https://www.csikipihenokert.hu/regeszeti-park/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

54 *Várpark és skanzen*. *A Világ egyetlen anyaghűen megépített vármakett parkja*. <https://varpark.hu/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

55 *Sólyomvár – Árpád-kori élményfalu*. <http://www.ertekesminoseg.hu/Helyi-termekek-szolgaltatasok/Helyi-szolgaltatasok/2015-08-24/Solyomvar-Arpad-kori-elmennyfalu> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

56 *Jurtás időutazásra csábít Magyarország legújabb történelmi emlékhelye*. <https://sokszinuvidek.24.hu/mozaik/2019/07/05/jurtas-idoutazasra-csabit-magyarorszag-legujabb-tortenelmi-emlekhelye/#kiskun5> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

57 Az installációk képét közli: BÓNA István 1996. 225., 227., 229.; számozatlan fénykép. Külön kiemelendő, hogy a 229. oldal képén látható avar kori házbelső hangsúlyos eleme egy padka, amelyre a kiállításrendezők cserépedényeket sorakoztattak fel.

58 *Honfoglalás kori ház makettje* című kép (n. n.) https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Historia_1996/?pg=1&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.) In GLATZ Ferenc (szerk.): *História* 1996/2. XVII. évf. 2., 2.

59 A SABJÁN Tibor által elkészített rekonstrukciós tervrajz, illetve a kész rekonstrukció fényképének a közlése: MOLNÁR Erzsébet 2001. 122.; 11-12. kép.

60 SOMOGYVÁRI Ágnes 2002. 38-39.

61 Aranypony Halászati Múzeum. <http://www.aranypony.hu/hu/retimajor/aranypony-halaszati-muzeum> (Letöltés ideje: 2019. 12. 17.)

62 KONDE Zsófia é. n.

63 D. SZABÓ László 2012. 133.; 9-10. kép.

64 BÍRÓ Gyöngyvér 2014. 279.; 2. kép.

65 GALLINA Zsolt – GULYÁS Gyöngyi – MOLNÁR István 2014. 342. 4/3. kép; 343. 5/2. kép; 345. 7/2. kép; 348. 11. kép.

66 KISS Csaba 2011. 205-206.; 227., 7. kép.

IRODALOM

- BENCZE Zoltán**
 1999 *Beszámoló a Rákospalota–Újmajor területén 1995–1997 között folytatott régészeti feltárások középkori eredményeiről.* In BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós: *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója.* Monumenta Historica Budapestinensia 10. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 9-72.
- BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós**
 1999 *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója.* Monumenta Historica Budapestinensia 10. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest
- BÍRÓ Gyöngyvér**
 2014 *Egy Árpád-kori település Jászfényszaru–Szőlők-alján.* Móra Akadémia, Szeged, 274-289.
- BÓNA István**
 1996 *Vendégségben őseink háza táján.* Állandó régészeti kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. In MADARAS László (szerk.): *Jászkunság* 42. Szolnok, 221-232.
- CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.)**
 2001 *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok
- D. SZABÓ László**
 2012 *10. századi veremház Debrecen belvárosában.* In MAGYARI Márta (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2011/2012.*, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen, 127-141.
- DÁM László**
 É. n. *Földbe mélyített lakóépítmények az Alföld népi építészetében.* <https://docplayer.hu/15208488-Foldbe-melyitett-lakoepitmenyek-az-alfold-nepi-epiteszeteben.html> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)
- FODOR István**
 1975 *Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás.* Gondolat Kiadó, Budapest
- GALLINA Zsolt – GULYÁS Gyöngyi – MOLNÁR István**
 2014 *Késő Árpád-kori településrészlet Kiskunfélféregyháza, Amler-bányából.* In SOMOGYVÁRI Ágnes és munkatársai (szerk.): *Archaeologia Cumanica* 2014/3. Katona József Múzeum, Kecskemét, 275-380.
- GLATZ Ferenc (szerk.):** *História* 1996/2. XVII. évf. 2., *História Alapítvány*, Budapest, 2. https://adtpus.arcanum.hu/hu/view/Historia_1996/?pg=1&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)
- KISS Csaba**
 2011 *Leégett Árpád-kori lakóházak Magy, Kausay-tanya lelőhelyről.* In *Régészeti Kutatások Magyarországon 2011/2.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 204-230.
- KONDÉ Zsófia**
 É. n. *Se ajtó, se ablak? – Kísérlet egy Árpád-kori házrészlet rekonstrukciójára.* A Szent István Király Múzeum blogja. <https://szikmblog.wordpress.com/2014/10/12/se-ajto-se-ablak-kiserlet-egy-arpad-kori-hazreszlet-rekonstrukciojara/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)
- KOVALOVSZKI Júlia**
 2001 *Árpád-kori házak Visegrád-Várkertben.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 81-98.
- MÉRI István**
 1969/1970 *Árpád-kori falusi és gabonaőrő és kenyérsütő berendezések.* In BALASSA Iván (szerk.): *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969/1970.* Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 69-84.
- MÉRI István**
 2000 *Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásatása, Tiszalök–Rázom 1950-1953.* (A szöveget gondozta és a rajzokat készítette KOVALOVSZKI Júlia.) In SIMONYI Erika (szerk.): *Opuscula Hungarica II.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

- MOLNÁR Erzsébet
2001 *Esztergom–Zsidód Árpád-kori település lakóházai.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 109-126.
- NAGY Ágnes – GALLINA Zsolt – MOLNÁR István – SKRIBA Péter
2001 *Késő Árpád-kori, nagyméretű, földbe mélyített építmények Ordacsehi–Bugaszegen.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 187-220.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH András – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós
1988 *Középkori tájegység koncepciója és telepítési vázlata.* SZNM MNÉA-E/284
- PINTYE Gábor
2014 *Az „Árpád kori” Nyíres falu születéséről.* In Magyar régészet. Online magazin. 2014 tél. 1–10. http://files.archaeolingua.hu/2014T/Upload/cikk_Kulcsar_HU.pdf (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)
- SABJÁN Tibor
1999 *A veremház rekonstrukciója.* In BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia 10. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 131-176.
- 2001a *Késő középkori népies kályháink nagytáji vonatkozásai.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 281-330.
- 2001b *Késő középkori lakóházak rekonstrukciói (sarvalyi példák).* CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 391-420.
- 2002 *Reconstructions of Medieval pit-houses.* In KLAPŠTE, Jan (szerk.): The rural house from the migration period to the oldest still standing buildings. Ruralia IV – Památky Archeologické – Supplementum 15. Praha, 320-332.
- 2005 *Kürtő az Árpád-kori házban.* In SZABÓ Sarolta (szerk.): Hagyomány és változás a népi kultúrában. Tanulmányok a 65 éves Dám László tiszteletére. A Jósza András Múzeum Évkönyve 58., Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, 83-94.
- 2010 *Néprajz és régészet. A népi építészet két tudományág határán.* In BENKŐ Elek – KOVÁCS Gyöngyi (szerk.): A középkor és kora újkor régészete Magyarországon II., MTA Régészeti Intézete, Budapest, 929-942.
- SABJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós
2002 *A ménfőcsanaki 147. objektum – feltárás, rekonstrukció, értelmezés.* In KISNÉ CSEH Julianna (szerk.): Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon. Tudományos füzetek 6., Tatabányai Múzeum, Tatabánya, 95-119.
- SABJÁN Tibor – WOLF Mária
2008 *Berzseny falu. Árpád-kori régészeti park, Kiszrosvágy.* In MESTER Edith (szerk.): Régészeti parkok Magyarországon: kísérleti és környezeti régészeti múzeum-pedagógiai lehetőségek a régészeti parkokban. Tudományos konferencia és bemutató napok. Budaörs Város Önkormányzata és Régiségbúvár Egyesület, Budaörs, 111-126.
- SOMOGYVÁRI Ágnes
2002 *Árpád-kori hétköznapiak. Régészeti kiállítás Kiskunfélegyházán.* In SELMECZI KOVÁCS Attila (főszerk.): Magyar Múzeumok. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata. 2002/1., 38-39.
- SZENTGYÖRGYI Viktor
2001 *A „földbeásott lakóház”.* In CSERI Miklós – FÜZES Endre (szerk.): Ház és Ember 14. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 55-100.
- SZENTGYÖRGYI Viktor – BUZÁS Miklós – ZENTAI Mihály
2000 *Az Árpád-kori házak „nyele”.* In PETERCSÁK Tivadar – VÁRADI Adél (szerk.): A népvándorlaskor kutatóinak kilencedik konferenciája. Heves Megyei Régészeti Közlemények 2., Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 311-330.
- SZENTGYÖRGYI Viktor – MEZEI István – BUZÁS Miklós
2000 *A halászkunyhó ujjlenyomata.* In PETERCSÁK Tivadar – VÁRADI Adél (szerk.): A népvándorlaskor kutatóinak kilencedik konferenciája. Heves Megyei Régészeti Közlemények 2., Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 331-448.

TAKÁCS Miklós

1993 *Árpád-kori települési objektumok Kajárpéc-Pokolfa-dombon.* In FODOR István (szerk.): *Communicationes Archeologicae Hungariae*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 201-226.

2002A *Lébény-Kaszás-dombi 373-as objektum kerámiaja – Die Keramik des Siedlungsobjektes Nr. 373 von Lébény-Kaszás-domb.* In GUŠTIN, Mitja (szerk.): *Zgodnji slovani: zgodnjesrednjevska loncenina na obrobju vzhodnih Alp.* Narodni Muzej Slovenije, Ljubljana, 170-178.

TARI Edit

2001 *Faépületek az Árpád-kor népi építészetében.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 157-186.

TOČÍK, Anton

1992 *Materiály k dejinám ju ného Slovenska v 7-14. storočí.* In B EZINOVÁ, Gertrúda – BISTÁKOVÁ, Alena (főszerk.): *Študijne zvesti 1992/28., Archeologický ústav SAV, Nitra, 5-248.*

UGHY István

2003 *Rekonstrukciók és a hantai „gödörös ház”.* In LÁSZLÓ Péter (szerk.): *Pápai Múzeumi Értesítő 2003/8., Gróf Esterházy Kastély-és Tájmuzeum, Pápa, 171-202.*

WOLF Mária

2001 *10. századi település Edelény–Borsodon.* In CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum, Szentendre–Szolnok, 127-156.

ZAY Orsolya

2013 *Egy Árpád-kori veremház rekonstrukciója.* In VARGA Máté (szerk.): *Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete.* A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 2., Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, 33-40.

<http://www.aranyponty.hu/hu/retimajor/aranyponty-halaszati-muzeum> (Letöltés ideje: 2019. 12. 17.)

<https://www.csikipihenokert.hu/regeszeti-park/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

<http://www.ertekesminosseg.hu/Helyi-termekek-szolgaltatasok/Helyi-szolgaltatasok/2015-08-24/Solyomvar-Arpad-kori-elmanyfal> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

http://knp.nemzetipark.gov.hu/index.php?pg=menu_1509 (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

<https://varpark.hu/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 14.)

<https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Cölöp> (Letöltés ideje: 2019. 12. 20.)

Miklós Takács

PIT HOUSE RECONSTRUCTIONS IN THE ÁRPÁDIAN SETTLEMENT ARCHAEOLOGY OF THE LAST TWO DECADES, WITH SPECIAL FOCUS ON THE ILLUMINATING RESULTS OF TIBOR SABJÁN'S RECONSTRUCTION OF A HOUSE FROM SZARVASGEDE

My paper was written with the aim of reviewing Tibor SABJÁN's reconstruction of an Árpadian-era store house, grouping what I have to say according to theoretical and practical aspects, which were apparently important points of reference for Tibor SABJÁN in his analytical work.

The introduction describes the framework of Tibor SABJÁN's reconstruction work of an Árpadian-era pit-house, reviews the personnel and the operation of the research group formed to build the house reconstruction in Szarvasgede, and most importantly how Tibor SABJÁN was able to develop this team to become a real scientific workshop in order to better understand Árpadian pit houses and the theoretical foundations of house reconstruction. After the introduction, I describe in detail five aspects that played an important part in Tibor SABJÁN's pit house reconstruction work. These were:

- dimensions of the pit house: floor plan and ceiling height, importance of the banks,

- the process of building,
- clarification of terminology,
- construction of walls, roof structure and gable triangle, construction of chimney holes, 'final touches',
- the reconstruction of the oven, and the issue of airflow, deciphering the role of the 'handle' or 'appendage'.

After reviewing the principles and practical guidelines followed during the pit house reconstruction in Szarvasgede, I present the additional pit house reconstruction plans prepared by Tibor SABJÁN, of which, unfortunately, only a few were implemented. The paper finishes with a chapter presenting the subsequent effects of Tibor SABJÁN's pit house reconstruction work. The Árpadian-era pit house reconstructions, implemented in other locations and showing the theoretical and practical guidelines to a greater or lesser extent defined by Tibor SABJÁN.

Miklós Takács

GRUBENHAUSREKONSTRUKTIONEN IN DEN VERGANGENEN ZWEI JAHRZEHNTE SIEDLUNGSARCHÄOLOGIE DER ARPADENZEIT UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER LEHREN AUS DER SZARVASGEDER HAUSREKONSTRUKTION VON TIBOR SABJÁN

Meinen Aufsatz habe ich mit der Absicht geschrieben, das Werk Tibor SABJÁNs im Bereich der Rekonstruktion von Grubenhäusern der Arpadenzeit zusammenzufassen und nach theoretischen bzw. praktischen Gesichtspunkten zu ordnen, welche für Tibor SABJÁN wichtige Anhaltspunkte bei der Analyse waren.

In der Einführung wird SABJÁNs Arbeit im Zusammenhang mit Grubenhausrekonstruktionen umrissen, die Forschergruppe, die für die Szarvasgeder Hausrekonstruktion gegründet wurde, vorgestellt. Auch gehe ich darauf ein, wie es gelang, diese Gruppe zu einer wissenschaftlichen Werkstatt zu machen, im Rahmen derer schließlich die theoretischen Grundlagen für die Hausrekonstruktion gelegt wurden. Nach der Einführung gehe ich auf fünf Punkte genauer ein, die bei SABJÁNs Grubenhausrekonstruktionen eine wichtige Rolle spielen.

Diese sind:

- die Größe des Grubenhauses: Grundriss und Raumhöhe, Bedeutung der Bankette,
- der Bauvorgang,

- die Abklärung der Terminologie,
- die Ausführung des Mauerwerks, der Dachkonstruktion und des Giebeldreiecks, die Herausbildung der Rauchfangöffnungen, „letzte Abschlussarbeiten“,
- die Rekonstruktion des Ofens und die Frage der Luftströme, die Ergründung der Rolle des „Griffs“ oder der „Ausstülpung“.

Nachdem ich einen Überblick über die Prinzipien und Praktiken, die bei der Szarvasgeder Grubenhausrekonstruktion zur Anwendung kamen, gegeben habe, gehe ich auf weitere Grubenhausrekonstruktionspläne von SABJÁN ein, von denen leider nur wenige umgesetzt wurden. Der Aufsatz wird mit den Nachwirkungen abgeschlossen, die SABJÁNs Arbeit in diesem Bereich bis heute hat. Dafür betrachte ich rekonstruierte Grubenhäuser aus der Arpadenzeit, bei denen die theoretischen bzw. praktischen Anweisungen, die von SABJÁN stammen, in geringerem oder umfassenderem Maße umgesetzt wurden.